

MAGDALENA ŻURKO

Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski
e-mail: magdalena.zurko@uwr.edu.pl

Specyfika psychologicznej interpretacji tekstu pisanego: przegląd badań

W artykule dokonano przeglądu wybranych badań psychologicznych, w których jako źródło danych wykorzystano teksty pisane, w tym dokumenty osobiste. Scharakteryzowane zostały procedury badawcze i rezultaty w ramach dwóch podejść: ilościowego i jakościowego. Rezultaty badań ilościowych zostały wybrane pod kątem ich przydatności dla interpretacji tekstu (zależności między formą wypowiedzi a stanem psychicznym lub trwałą dyspozycją psychiczną) ukierunkowanej na osobę narratora. W ramach podejścia jakościowego przedstawione zostały badania dotyczące ustalania znaczeń (sensów) podmiotowych konstytuujących tożsamość osobistą (narracyjną lub dialogową) lub sens życia. Punktem wyjścia są klasyczne badania biograficzne Ch. Buehler, następnie omówione są psychologiczne badania dzienników z getta, wybrane strategie i ustalenia w ramach ponad 20-letnich badań nad tożsamością narracyjną w ujęciu D. McAdamsa oraz badanie wykorzystujące teorię dialogowego *Ja* H. Hermansa w klinicznej psychologii stosowanej.

Słowa kluczowe: *psychologiczna interpretacja tekstu, podejście jakościowe, znaczenia, sensy życia, tożsamość osobista, badanie narracyjne*

Mogłoby się zdawać, że pamiętniki, dzienniki, listy – jako dokumenty osobiste – to dla psychologa źródło cennych i interesujących danych. Jednak znalezienie współczesnej publikacji, której autorzy wykorzystywaliby taki materiał badawczy, okazuje się trudne. Nasuwają się dwa powody takiego stanu rzeczy: psychologowie wolą mieć do czynienia z żywym człowiekiem, a nie z jego wytworem, lub też problemy metodologiczne związane z wykorzystaniem dokumentów osobistych w psychologii są na tyle duże, że zniechęcają do zajmowania się tym rodzajem danych. Tym

bardziej godne uwagi są współczesne dokonania psychologów podejmujących się tego trudnego zadania. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie metod analizy i interpretacji tekstu pod kątem potrzeb badaczy sytuujących się w podejściu jakościowym lub mieszanym. Przykłady badań przedstawione są w sposób umożliwiający korzystanie z zaprezentowanych technik i strategii, mogą być także inspiracją do tworzenia własnych, autorskich rozwiązań.

Współczesna psychologia akademicka zdominowana jest przez podejście scjentyistyczne, a termin „interpretacja” kojarzy się najczęściej z wyjaśnieniem ilościowych wyników badań w ramach przyjętej teorii zmierzających do ustalenia statystycznych prawidłowości (opis) czy doprecyzowania modelu wyjaśniającego mechanizm zarejestrowanych zmian (wyjaśnianie). Podejście jakościowe, interpretatywne nie należy do głównego nurtu badań psychologicznych. Na negatywne konsekwencje tego stanu rzeczy wskazuje od początku lat 90. ubiegłego wieku M. Straś-Romanowska (1992, 2000), uzasadniając konieczność obecności podejścia jakościowego w badaniach psychologicznych, zwłaszcza w psychologii osobowości. Popularne w latach 80. i 90. w naukach społecznych badania narracyjne pojawiły się również w psychologii, ale – pomimo apeli o uzupełnianie badań ilościowych jakościowymi – należą raczej do niszowych. Dokumenty pisane – jakkolwiek rzadko – wykorzystywane są jako źródło danych w obu podejściach. Mimo że oba podejścia różnią się, metody analizy tekstu są często takie same, a rezultaty badawcze – zwłaszcza w podejściu ilościowym – okazują się użyteczne dla interpretacji dokonywanych w ramach podejścia jakościowego.

W niniejszym artykule przedstawione zostały metody analizy tekstu pisanego, przykłady zastosowań i rezultatów badawczych w obu podejściach. Tekst rozumiany jest tu jako wytwór osoby badanej wywołany przez badacza lub dokument osobisty napisany niezależnie od jakichkolwiek planów badawczych (pamiętnik, dziennik, list). Transkrypcja wywiadu mówionego – chociaż jest tekstem na piśmie – stanowi odmienne źródło danych. Pominięte zostały dokonania w ramach nurtu psychodynamicznego (psychoanaliza w różnych odmianach), jako że jest to podejście odrębne, a co za tym idzie wymagające oddzielnego potraktowania. W przeglądzie uwzględnione zostały pionierskie badania biograficzne Ch. Buehler (1999) z lat 30. ubiegłego wieku, wybrane rezultaty badań w podejściu nomotetycznym wywodzącym się z metody analizy treściowej oraz współczesne prace jakościowe wykorzystujące tekst pisany jako materiał badawczy. Źródłem współczesnych prac (opublikowanych po 2005 roku) była baza EBSCO, dokonano także przeglądu zawartości trzech ostatnich roczników czasopism: *Qualitative Psychology* oraz *Qualitative Research in Psychology*. Przegląd zawiera również prace polskich autorów zajmujących się metodami narracyjnymi i wykorzystującymi w swoich projektach teksty pisane.

Wykorzystanie materiału pisanego w procedurze badawczej ukierunkowanej na wyjaśnianie: perspektywa obiektywna

Początki metody analizy treściowej stosowanej w tym podejściu sięgają lat 60. ubiegłego wieku i są związane przede wszystkim z analizą prasy, przemówień oraz dokumentów urzędowych. Jest to technika wyprowadzania wniosków z obiektywnie zidentyfikowanych cech wiadomości. Składają się na nią następujące etapy:

1. Identyfikacja źródła archiwalnego (czyli: co to ma być za tekst);
2. Dobór próby (czyli: procedura doboru tekstów lub części z jednego, obszernego tekstu);
3. Redukcja danych poprzez kodowanie (klasyfikacja w odrębne kategorie zgodnie z przyjętymi definicjami kategorii opisowych i definicjami jednostek pomiaru).

Jednostkami klasyfikacji mogą być słowa, zdania, paragrafy, tematy, sekwencje, epizody, zajmowana przestrzeń, np. kolumny tekstu (Shaughnessy, Zechmeister, Zechmeister 2002). Kodowanie powierza się sędziom kompetentnym, których zadaniem jest także formułowanie sądów na temat treści zapisów na podstawie przyjętych skal ocen. Mierzona jest statystyczna zgodność kodowań i sądów sędziów kompetentnych. Tak przygotowane dane mogą być poddane – w zależności od celu badań – różnym procedurom statystycznym (korelacyjnej, analizie wariancji, skupień i in.).

Przykładem zastosowania analizy treściowej w psychologii ogólnej mogą być badania zmierzające do ustalenia trafności zewnętrznej teorii sformułowanych na podstawie eksperymentów laboratoryjnych. Na podstawie analizy artykułów prasowych potwierdzono trafność przewidywanych teorią atrybucji kierunków w przypisywaniu przyczyn sukcesów i porażek drużyn piłkarskich (Lau, Russel 1980, za: Shaughnessy i in. 2002). Podobne prawidłowości wykryli A. Wójcik i E. Dryll (2008) na podstawie analizy form czasownikowych używanych przez blogerów¹. Ciekawe rezultaty uzyskano, badając związek między stosowanymi w tekście formami gramatycznymi a stanem psychicznym: częstsze używanie zaimka „I” jest dobrym predyktorem stanów depresyjnych (Rude, Gortner, Pennebaker 2004). Wykryto również niektóre wspólne cechy języka kłamców, np. mniejszą częstość użycia zaimków osobowych i spójników międzyzdaniowych (Newman i in. 2003). Zainteresowanie narracją zaowocowało badaniami prototypowych cech reprezenta-

---

¹ Zmiany form czasowników były zgodne z przewidywanym przez teorię atrybucji kierunkiem: wyjaśnianie przyczyn własnych działań odnoszone było do czynników sytuacyjnych, zaś przyczyny działań innych przypisywane były stałym cechom wewnętrznym. Tej prawidłowości odpowiadają stosowne formy czasownika: opisy czynności w wypadku działań własnych (*uderzyłem go*) i opisy stanów w wypadku działań innych (*nienawidzi mnie*).

cji umysłowych. Przykładem może być próba ustalenia prototypowych cech emocji (ukryte teorie emocji) na podstawie tekstów pisanych (Jasielska 2010). Przyjmuje się w tych badaniach, że reprezentacje emocji mogą mieć postać umysłowych scenariuszy narracyjnych, które – jeśli są reprezentacją trwałą – przyjmują formę schematu narracyjnego. Jego struktura, czyli przyczyna, charakterystyczne doświadczenie i konsekwencje (Ortony, Clore, Collins, za: Russel, Lemay 2005) wyznacza sposób rozumienia i przeżywania emocji przez jednostkę. W Polsce problematykę schematu narracyjnego podjął J. Trzebiński (2002). Jego ustalenia stały się inspiracją dla szeregu badań, między innymi nad zmianą prototypowych cech opowiadań w kontekście ważnych wydarzeń życiowych związanych z realizacją zadań rozwojowych. Przykładem mogą być badania zmian prototypu historii miłosnej (pisanej) w zależności od wieku i rodzaju rodziny pochodzenia (pełna/niepełna) młodych kobiet (Dryll 2010). Godną uwagi prawidłowością rozwojową jest zjawisko „wybielania” w narracjach autobiograficznych, czyli zmiany klimatu emocjonalnego w kierunku bardziej pozytywnego (Dryll 2010).

Przekonanie o wzajemnych związkach między strukturą i gramatyką tekstu a stanami psychicznymi leży u podstaw badań nad charakterystycznymi właściwościami tekstów osób z różnymi zaburzeniami. Przykładem mogą być ustalenia dotyczące braku spójności tekstów pisanych osób antyspołecznych o wysokim poziomie lęku (Brinkley i in. 1999) lub częste używanie negacji w narracjach o miłości pisanych przez osoby z osobowością antyspołeczną (Gawda 2010). Jednak większość badań w tej dziedzinie dotyczy tekstów mówionych.

Jak nietrudno zauważyć, teksty poddawane analizie w omawianym nurcie nie należą do tekstów osobistych, jakimi są pamiętniki, listy, dzienniki. Najczęściej są wywoływane na potrzeby badań przez badacza i nie są traktowane jako zasadniczo różniące się od transkrypcji tekstów mówionych. Rezultaty tych badań mogą być jednak przydatne, jeśli chcemy w interpretacji wykorzystać psychologiczne ustalenia dotyczące związku między zawartością tekstu a stanem psychicznym, bądź trwałymi predyspozycjami mentalnymi jego autora. Są to oczywiście ustalenia średnie, przeciętne, więc należy mieć zawsze na uwadze to, że autor danego pamiętnika /listu/ dziennika nie musi spełniać danej prawidłowości.

Powyższe badania teoretyczne osadzone są w dominującym we współczesnej psychologii podejściu poznawczym. Zgodnie z nim umysł dokonuje interpretacji danych (sytuacyjnych, też wynikających z predyspozycji osobowościowych) w oparciu o reprezentacje umysłowe (schematy, skrypty). Ta interpretacja wyznacza zachowanie. Wykorzystanie tekstu jako źródła danych wiąże się z założeniem, że realizacja językowa jest aktualizacją reprezentacji językowej. Ponieważ w oparciu o reprezentacje (w tym językowe) dokonywana jest w umyśle interpretacja, więc na podstawie realizacji językowych – przy powyższym założeniu – można przewidywać zachowanie. Stąd wynika zainteresowanie tekstem jako źródłem danych o cechach prototypowych przeżyć emocjonalnych, wyobrażeń o miłości czy narracyjnym sposobem myślenia. Z tego też

powodu psychologów tego nurtu bardziej interesuje forma wypowiedzi (cechy języka, struktura tekstu) niż jego treść. Ujmując lapidarnie, badane są formy wypowiedzi, ponieważ poszukiwane są formy umysłowe. Założenie to budzi liczne wątpliwości. Wiadomo, że umysł koduje dane także w kodzie obrazowym i zmysłowo-ruchowym (Bruner 1978). Badanie realizacji językowych jest więc zawężeniem – nie do końca uprawnionym – do jednego rodzaju reprezentacji. Poza tym używane formy językowe mogą wynikać z nabytych nawyków językowych, a zatem mogą być w większym stopniu rezultatem konwencji językowych niż predyspozycji psychicznych. W wypadku tekstów pisanych, zwłaszcza osobistych, autorzy intencjonalnie tworzą strukturę tekstu, świadomie pracują również nad językiem. W związku z tym prawidłowości wynikające z automatycznego (pozaświadomego) przetwarzania danych mogą być w wypadku takich tekstów nie zawsze spełnione.

Metody skoncentrowane na treści i znaczeniach: perspektywa subiektywna

Najważniejszym wyróżnikiem tego podejścia jest ukierunkowanie na odkrywanie symboliki tekstu. Stąd wszystkie sposoby pracy nad tekstem: zarówno nad formą językową oraz strukturą, jak i analizą treści, zmierzają do ustalenia symbolicznego przekazu, którego nośnikiem jest tekst. Badacze traktują opowieść jako tekst Osoby, jako sposób wyrażenia siebie jako osobowej całości.

Przykłady badań nad dziennikami i pamiętnikami

Historycznie rzecz biorąc, do największych dokonań w zakresie badań nad pamiętnikami i dziennikami należy opublikowana w 1933 roku koncepcja biegu życia ludzkiego Ch. Buehler (1999). Wraz ze swoim zespołem zanalizowała ona 200 biografii pisanych wybitnych postaci z przełomu XIX i XX wieku z Europy i USA. Pod uwagę wzięto również dorobek tych osób oraz dane medyczne. Materiał uzupełniono transkrypcjami 50 wywiadów mówionych (pensjonariusze austriackich domów opieki). Biografie były opracowywane w czterech aspektach: biologicznym, biograficznym (wydarzenia), przeżyciowym (psychologicznym) i w aspekcie dzieła (dokonania). Autorka prezentuje całościowe, holistyczne podejście do biografii i do biegu życia. Humanistyczne inklinacje modelu widoczne są także w tematyce aspektu przeżyciowego. Dotyczy on problematyki odkrywania i przeżywania przeznaczenia rozumianego jako osobiste zobowiązanie do działania na rzecz realizacji wartości wykraczają-

cych poza indywidualną egzystencję. Zaproponowane zostały etapy rozwoju przeznaczenia, dwa sposoby jego przeżywania (pasywno-czerpiący i aktywno-ustanawiający) oraz uwarunkowania niepowodzeń i trudności w jego odkrywaniu. W dokonywanych analizach i interpretacjach aspektu przeżyciowego brano pod uwagę przede wszystkim komentarze ich autorów do opisywanych wydarzeń, starano się o oddanie towarzyszących wydarzeniom uczuć i przemyśleń. Poszczególne elementy modelu biegu życia autorka ilustruje, streszczając biografie (lub ich części) oraz przytaczając ich fragmenty. Aspekty analizy biografii są nawzajem dla siebie kontekstem interpretacyjnym.

Dzienniki stały się źródłem współczesnych badań w obszarze strategii radzenia sobie w sytuacjach ekstremalnych. B.J. Cohler (2012) poddał analizie dwa dzienniki nastolatków przebywających w czasie wojny w getcie w Łodzi i w Wilnie. Pytania badawcze dotyczyły rodzaju podejmowanych strategii zaradczych w obliczu zagłady nie tylko własnej, ale także kultury i całej społeczności, sposobów utrzymania poczucia sprawstwa w warunkach getta, przejawów odporności psychicznej nastolatka oraz sposobów konstruowania w tych warunkach tożsamości, zwłaszcza perspektywy czasowej. W opracowywaniu dzienników autor korzystał z teorii odporności psychicznej w ciągu życia (Klohn 1996; Masten, Wright 2010), teorii stresu R. Lazarusa i S. Folkmana (1984) oraz koncepcji rozwoju tożsamości w adolescencji (Erikson 2004, McLean 2009). W pierwszym etapie pracy nad tekstem B.J. Cohler przedstawia warunki panujące w getcie łódzkim jako kontekst dla analizy i interpretacji materiału badawczego. Następnie opisuje zawartość dziennika Dawida Sierakowiaka pod kątem pytań badawczych z użyciem przyjętych podejść teoretycznych. Polega to na poszukiwaniu w tekście przejawów strategii zaradczych, odporności, poczucia sprawstwa oraz koncepcji własnej tożsamości (przede wszystkim narracyjnej), w czym korzysta z teoretycznych wskazówek dotyczących sposobów ich przejawiania się oraz wzajemnych związków między nimi, także związków z kontekstem społecznym i sytuacyjnym. Taką samą procedurę stosuje autor w stosunku do dziennika Izaaka Rudaszewskiego z wileńskiego getta. Aby wyciągnąć wnioski, porównuje oba dzienniki, szukając przede wszystkim obszarów wspólnych. Konkluzje B.J.Cohlera wpisują się w nurt badań – także zastosowań psychologii – wykazujących dobroczynną rolę pisania dzienników (Garrouste-Orgeas i in., 2012; Hale, Parfitt, Rich 2010; Pennebaker, Chung, 2007; Pennebaker, 1997). Autor dostarcza licznych argumentów na rzecz tej tezy. Pisanie dziennika pomaga w zarządzaniu nieszczęściem i stratą (w tym wypadku ekstremalną), w utrzymaniu spójności, także odporności, inicjuje strategię radzenia sobie w oparciu o poczucie własnej skuteczności.

W porównaniu z pionierskimi dokonaniem Ch. Buehler praca B.J. Cohlera ma większe zaplecze teoretyczne, a także dedukcyjny sposób wnioskowania. „Nałożona” na tekst teoria wyznacza to, czego należy poszukiwać w tekście i jak owe znaleziska interpretować. Ch. Buehler – jako reprezentantka pozytywizmu – wychodzi od faktów zaczerpniętych z biografii w ich poszczególnych aspektach. Na ich podstawie proponuje model, który następnie uzasadnia w oparciu o analizowane biografie. Trudno

oprzeć się wrażeniu, że dokonywane przez nią streszczenia i przytaczane fragmenty dobierane są w taki sposób, żeby potwierdzić model. Dotyczy to zwłaszcza opracowania tak pogmatwanych losów jak Oskara Wilde'a czy Isadory Duncan, w wypadku których można rozważać szereg różnych interpretacji. Natomiast uznanie może budzić rozmach pracy i systematyczność podejścia w opracowaniu ogromnego materiału, które doprowadziły do stworzenia pierwszego modelu rozwoju w ciągu życia.

Teksty wywołane: ujęcie *life-story* D. McAdamsa

Współczesne badania nad historią życia osadzone są w jakościowych metodach narracyjnych oraz teoretycznych ujęciach narracyjnej tożsamości. Najbardziej znanym przedstawicielem tego nurtu jest D. McAdams, który rozpoczął w latach 80. ubiegłego wieku badania nad narracyjną tożsamością metodą metafory książki (McAdams 1988). Współpracował on – m.in. – z A. Lieblich, która wraz ze współautorami zaproponowała cztery modele analizy tekstu powstałe z kombinacji dwóch kryteriów: czytanie nastawione na ujęcie holistyczne/kategorialne oraz czytanie nastawione na tematy lub na formę wypowiedzi (Lieblich, Tuval-Maschiach, Zilber 1998). Ustalenia autorów dotyczące analizy tematycznej są często wykorzystywane w psychologicznych badaniach jakościowych (Azmitia, Ittel, Radmacher 2005; Androusoπούλου 2015). Stanowią one kolejne kroki w opracowywaniu materiału:

1. Uważne i empatyczne czytanie całości mające na celu pierwszą ewaluację materiału (czy jest „dobry” z punktu widzenia celów badawczych);
2. Poszukiwanie odstępstw i niezwykłych cech historii, np. sprzeczności lub niekończące się opisy;
3. Wynotowanie miejsc poświęconych poszczególnym aspektom historii, powtórzeń, szczegółów, pominięć albo bardzo krótkich wzmianek;
4. Ustalenie tematów i kilkakrotne ich czytanie;
5. Prześledzenie każdego tematu przez całą historię z zanotowaniem początku i końca tematów. Wynotowanie epizodów, które wydają się sprzeczne z tematem pod względem treści, nastroju i oceny narratora (Androusoπούλου 2015, s. 136).

Takie opracowanie materiału związane jest z problemami badawczymi dotyczącymi narracyjnej tożsamości oraz dialogowego *self* (Hermans 2008), stąd nacisk na sprzeczności, pominięcia itp.

Przykładem narracyjnych badań nad tożsamością z użyciem tekstów pisanych jest praca K.C. McLean i M. Pratta (2006), której przedmiotem była rola autorefleksyjności ukierunkowanej na odkrywanie sensów w kształtowaniu tożsamości w okresie wkraczania w dorosłość. Wykorzystano dwa podejścia teoretyczne: tradycyjną koncepcję E. Eriksona (2004) oraz koncepcję narracyjnej tożsamości (McAdams 2001). Zadaniem osób badanych było spisanie wydarzeń składających się na historię życia,

które stanowiły w tej historii punkt zwrotny. Poza tym osoby wypełniały kwestionariusze mierzące status tożsamości w ujęciu E. Eriksona, generatywność i optymizm. Badania kwestionariuszowe prowadzono podłużnie od okresu wczesnej adolescencji. Narracje były pisane gdy osoby badane miały 23 lata. Otrzymane historie zostały zakodowane przez niezależnych sędziów (obliczono rzetelność ich ocen) ze względu na:

- rodzaj historii, zgodnie z definicjami każdego rodzaju historii;
- tonu emocjonalnego historii (na skalach od 0 do 3 oznaczano ton końca historii, po czym odejmowano ton początku);
- poziom refleksyjności (*meaning – making*): szacowany na skalach od 0 do 3 poziom złożoności rozumowania dotyczącego odkrywania (rozumienia) sensu wydarzenia.

Zestawienie wyników badań kwestionariuszowych z narracyjnymi (korelacje i interkorelacje) potwierdziły przypuszczenie, że dojrzałszemu statusowi tożsamości towarzyszy większa złożoność refleksji nad znaczeniem. Złożoność tworzenia znaczenia (*meaning – making*) wiąże się u 23-latków z generatywnością i optymizmem. Nie jest ona jednak związana z narracją o sukcesach i osiągnięciach, lecz z historiami skoncentrowanymi na doświadczaniu śmiertelności oraz wybawienia z opresji (*redemption*).

Powyższe badanie tematycznie wiąże się z badaniami Ch. Buehler, które również dotyczą problematyki sensu (przeznaczenia), tyle że w ogólniejszym wymiarze: sensu całego życia. Zestawienie obu prac pokazuje, jakim rygorom metodologicznym poddają się współczesne psychologiczne badania jakościowe. Dotyczy to nie tylko zaangażowania statystycznych procedur, zwiększania rzetelności i trafności pomiaru (sędziowie kompetentni), lecz także dyscypliny teoretycznej. Żeby sprostać tym wymaganiom problemy badawcze formułowane są wężej, co ma też swoje wady.

Psychologiczne badania historii życia mają już swoją obszerną literaturę, obejmującą ustalenia na temat rozwoju tożsamości narracyjnej oraz jej funkcji adaptacyjnych (McAdams, McLean 2013). W wyniku prowadzonych od ponad 25 lat badań w tej dziedzinie ustalone zostały wymiary spójności struktury narracji² oraz typy tematów poruszanych w historii życia. Należą do nich: wzrost po stracie (*redemption*), strata, autonomiczne działania kreujące własne życie, bliskie związki, samopoznanie, tworzenie znaczeń (*meanig – making*), spójne i pozytywne decyzje oraz efektywność i sprawność działania. Są one podstawą kodowania narracji dla potrzeb badań dotyczących tożsamości narracyjnej (tamże). Trzeba tu jednak zastrzec, że większość z tych ustaleń wynika z badań nad opowiadaną historią życia. W badaniach tekstów pisanych wykorzystuje się te ustalenia w tym samym stopniu, co w badaniach nad opowiadaniem życiorysem. Świadczy to, że nie uwzględnia się w tym podejściu specyfiki tekstu pisanego. Nie wykorzystuje się także jako źródła

---

² Temporalny, przyczynowy, tematyczny i kulturowy (Habermas, Bluck 2000).

danych gotowych tekstów osobistych, tak jak to było w badaniach Ch. Buehler czy B.J. Cohlera.

Teksty wywołane: wykorzystanie teorii dialogowego *Ja* H. Hermansa w ocenie postępów psychoterapii

Przykładem badań, w których oprócz analizy tematycznej posłużono się analizą form wypowiedzi, może być praca A. Androutsopoulou (2015), dotycząca efektów terapii indywidualnej mężczyzny cierpiącego na przewlekłą chorobę serca oraz towarzyszące symptomy depresyjne. Jest to studium przypadku, w którym zastosowano teorię dialogowego *self* H. Hermansa (2004). Przyjmuje się w niej, że *Ja* ma postać wielu głosów (może przyjmować wiele pozycji) tworzących wewnętrzny dialog. Każdy z tych głosów ma swoją historię i specyfikę, swój punkt widzenia. W różnych sytuacjach mogą dominować jedne nad drugimi, ta dominacja zaś uwarunkowana jest doświadczeniami indywidualnymi, a także społeczności wraz z jej kulturą³. W badaniach A. Androutsopoulou uczestniczący w terapii mężczyzna został poproszony o napisanie czterech tekstów (wspomnienia z dzieciństwa, autocharakterystyka obecnie, charakterystyka siebie idealnego za pięć lat, ulubiona historia fikcyjna, w której autor jest bohaterem). W dwóch opowiadaniach autor opisywał siebie w trzeciej osobie, co miało zminimalizować poczucie zagrożenia. Dla otrzymanych historii zaproponowane zostały wskaźniki wewnętrznych głosów. Oprócz analizy tematycznej według kroków zaproponowanych przez A. Lieblich posłużono się metodą identyfikowania głosów stworzoną przez M.L. Brown i C. Gilligan (1991) na potrzeby badania rozumowania moralnego w okresie dorastania. Autorki rejestrowały powtarzające się słowa, główne metafory, klimat emocjonalny, sprzeczności, pominięcia, zmiany pozycji narracji (zmiana osoby czasownika). Następnie identyfikowały poszczególne głosy i rozróżniały przypadki, w których te głosy odzwierciedlały społeczne konwencje. W opisywanym studium przypadku wskaźnikami identyfikującymi głosy były:

- powtarzane słowa, zwroty, historie, które były identyczne, synonimowe lub podobne w treści,
- fragmenty wyjątkowe (innowacyjne momenty, wyjątkowe rezultaty działań),
- negacje (na przykład: *nie jestem towarzyski*),

---

³ W Polsce koncepcją H. Hermansa zajmuje się zespół kierowany przez P. Olesia (zob.: Oleś, Puchalska-Wasył 2011).

które – zgodnie z ustaleniami A.G. Rogers i in. (1999) – traktowano jako sygnał tego, co niewypowiedziane, objęte ciszą. Głównie zwracano uwagę na przymiotniki, synonimy i antonimy, także wątki, emocje, stany wewnętrzne, miejsca, sytuacje, objawy chorobowe. Na tej podstawie pozaznaczano w tekście różne głosy, np. optymistyczny/pesymistyczny, albo: logiczny, zdystansowany, zadaniowy/emocjonalny, oddany, rozumiejący. Autorka śledziła zmiany wewnętrznych głosów na podstawie historii pisanych na początku terapii oraz po trzech latach jej trwania. Do przejawów efektów terapii zaliczyła zmianę dominującego głosu na bardziej refleksyjny i empatyczny wobec innych głosów, dający im możliwość zaistnienia w wewnętrznej przestrzeni. Z punktu widzenia terapii jako szczególnie użyteczna jest możliwość identyfikowania głosów wyciszonych, odsuniętych. Dla zwiększenia trafności interpretacji zaangażowano kilka grup interpretujących, zadbano o spójność raportów i systematyczność analizy. Uwzględniono również opinię autora tekstów na temat rezultatów interpretacji.

Chociaż badania jakościowe prowadzone są w różnych obszarach psychologii stosowanej: w psychologii zdrowia, sportu, w doradztwie psychologicznym (Gough, Deatrick 2015; Morrow, Castañeda-Sound, Abrams 2012), to opierają się z reguły na transkrypcjach tekstów mówionych. W ich opracowaniu autorzy korzystają z różnorodnych podejść: hermeneutycznego, fenomenologicznego, narracyjnego, wykorzystują analizę dyskursu, teorię ugruntowaną czy cały zestaw autorskich, mieszanych metod. W psychologicznych badaniach jakościowych widać wyraźnie inspiracje i związki z podejściem jakościowym w socjologii i antropologii, z badaniami z zakresu językoznawstwa i semiotyki.

Przedstawione badania wykorzystujące teksty pisane należą przede wszystkim do nurtu narracyjnego. Wydaje się, że chociaż stosowane w nich metody analizy i interpretacji nie odbiegają zasadniczo od stosowanych wobec tekstu mówionego, to mają jednak swoją specyfikę. Dotyczy ona przedmiotu badań. Jest nim znaczenie (przeznaczenie, sens punktów zwrotnych w historii życia, subiektywna reinterpretacja warunków Zagłady). Można sądzić, że tekst pisany – w odróżnieniu od mówionego – jest lepszym źródłem wiedzy o tworzeniu czy przeżywaniu znaczeń, dlatego że powstaje w sposób bardziej przemyślany, wymaga poświęcenia czasu, namysłu nad tym, co chce się przekazać. Jest też w mniejszym stopniu uwarunkowany sytuacyjnie, można więc zakładać, że zawiera dane pozwalające na wnioskowanie o cechach (ustosunkowaniach) trwałych. Przedmiotem zainteresowania psychologa jest nie tyle znaczenie konwencjonalne, kulturowe, ile znaczenie osobiste. Za M. Straś-Romanowską (1992) można je określić jako całościowe (zawierające elementy cielesne, społeczno-psychiczne i duchowe) przeżycie, będące ustosunkowaniem (egzystowaniem). Może to być ustosunkowanie do siebie (Androutsopoulou 2015; Cohler 2012), do punktów zwrotnych we własnym życiu (McLean, Pratt 2006) czy do całego swojego życia (Buehler 1999).

Podsumowanie

Jeśli ująć dokument osobisty w jego istocie, to należy potraktować go jako tekst symbolizujący zawarty w nim sens (tu: osobisty). Wobec tego oczywistym podejściem jest jego interpretacja. Aby wydobyć podmiotowe sensy, trzeba jednak odróżnić w tekście to, co jest rezultatem świadomej intencji autora od automatycznych regulacji wynikających z działania schematowych reprezentacji umysłowych. Tych związanych ze schematem narracyjnym lub/i właściwościami kodu językowego (reprezentacji językowej). Dlatego użyteczna dla interpretacji tekstu ukierunkowanej na odkrycie sensu jest znajomość ustaleń badaczy reprezentujących podejście ilościowe, wyjaśniające (scjentyistyczne, nomotetyczne). Coraz więcej psychologów jest zdania, że można łączyć podejście ilościowe z jakościowym (Łaguna, Stemplewska-Żakowicz 2012). Małe zainteresowanie dokumentami osobistymi w psychologii współczesnej można łączyć z położeniem nacisku na ustalanie prawidłowości w zakresie automatycznej regulacji zachowania. Możliwości, jakie pojawiły się w badaniach mechanizmów mózgowych w związku z rozwojem nowoczesnych narzędzi badawczych, sprawiły, że psychologia ma coraz więcej wspólnego z naukami przyrodniczymi. Dynamicznie rozwijają się kognitywistyka i neuropsychologia, natomiast żmudne badania nad znaczeniami tekstów to zajęcie raczej niszowe. Warto zauważyć, że jakościowym badaniom narracyjnym towarzyszy dbałość o warunki walidacji, a stosowana metoda badawcza jest spójna z przyjętą teorią przedmiotu badań. To, co wiązałabym ze specyfiką badań jakościowych nad tekstem w psychologii, dotyczy przede wszystkim dbałości o poprawność warsztatową. Psychologowie jakościowi usiłują sprostać wysokim wymaganiom co do procedur badawczych oraz jakości stosowanych narzędzi analizy i interpretacji.

Bibliografia

- ANDROUTSOPOULOU A., 2015, *Moments of Meaning: Identifying Inner Voices in the Autobiographical Texts of "Mark"*, *Qualitative Psychology*, Vol. 2 (2).
- AZMITIA M., ITTEL A., RADMACHER K., 2005, *Narratives of friendship and self in adolescence*, *New Directions for Child and Adolescent Development*, Vol. 107.
- BARTOSZ B., ŻURKO M., 2014, *Badania narracyjne w podejściu interpretatywnym – wskazówka metodologiczna*, *Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja*, vol. 68(4).
- BRINKLEY C.A., NEWMAN J.P., HARPUR T.J., JOHNSON M.M., 1999, *Cohesion in texts produced by psychopathic and nonpsychopathic criminal inmates*, *Personality and Individual Differences*, vol. 26(5).
- BROWN L.M., GILLIGAN C., 1991, *Listening for voice in narratives of relationship*, *New Directions for Child and Adolescent Development*, Vol. 54.
- BRUNER J., 1978, *Poza dostarczone informacje*, PWN, Warszawa.
- BUEHLER CH., 1999, *Bieg życia ludzkiego*, PWN, Warszawa.
- COHLER B.J., 2012, *Confronting Destruction: Social Context and Life Story in the Diaries of Two Adolescents in Eastern European Ghettos During the Shoah*, *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol. 82(2).

- DRYLL E., 2010, *Wielkie i małe narracje w życiu człowieka*, [w:] M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii*, Eneteia, Warszawa.
- ERIKSON E., 2004, *Tożsamość a cykl życia*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań.
- GARROUSTE-ORGEAS M., COQUET I., PERIER A., TIMSIT J.F., POCHARD F., 2012, *Impact of an intensive care unit diary on psychological distress in patients and relatives*, *Critical Care Medicine*, 40.
- GAWDA B., 2010, *Narracje o miłości osób antyspolecznych*, [w:] M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Psychologia małych i wielkich narracji*, Eneteia, Warszawa.
- GOUGH B., DEATRICK J.A., 2015, *Qualitative Health Psychology Research: Diversity, Power, and Impact*, *Health Psychology*, Vol. 34(4).
- HABERMAS T., BLUCK S., 2000, *Getting a life: The emergence of the life story in adolescence*, *Psychological Bulletin*, Vol. 126(5).
- HABERMAS T., DE SILVEIRA C.D. 2008. *The development of global coherence in life narratives across adolescence*. *Developmental Psychology*, Vol. 44.
- HALE M., PARFITT L., RICH T., 2010, *How diaries can improve the experience of intensive care patients*, *Nursing Management*, Vol. 17.
- HERMANS H.J.M., 2004, *The dialogical self: Between exchange and power*, [in:] H.J.M. Hermans, G. Dimaggio (eds.), *The dialogical self in psychotherapy*, Bruner-Routledge, New York, NY.
- HERMANS H.J.M., 2008, *Polifonia umysłu: wielogłosowe i dialogowe Ja*, [w:] J. Rowan, M. Cooper (red.) *Jekyll i Hyde. Wielorakie Ja we współczesnym świecie*, GWP, Gdańsk.
- JASIELSKA A., 2010, *Analiza narracji jako źródła wiedzy o emocjach. Prezentacja metody*, [w:] M. Straś-Romanowska, B. Bartosz, M. Żurko (red.), *Badania narracyjne w psychologii*, Eneteia, Warszawa.
- KLOHNEN E.C., 1996, *Conceptual analysis and measurement of the construct of ego-resiliency*, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 70.
- LAZARUS R.S., FOLKMAN S., 1984, *Stress, appraisal, and coping*, Springer Publishing, New York.
- LIEBLICH A., 2013, *Healing plots: Writing and reading in life-stories groups*, *Qualitative Inquiry*, Vol. 19.
- LIEBLICH A., TUVAL-MASCHIACH R., ZILBER T., 1998, *Narrative research: Reading, analysis and interpretation*, Sage, Thousand Oaks, CA.
- ŁAGUNA M., STEMPLEWSKA-ZAKOWICZ K., 2012, *Możliwość łączenia podejścia ilościowego i jakościowego w badaniach nad osobowością*, *Przegląd Psychologiczny*, vol. 55(2).
- MADILL A., GOUGH B., 2008, *Qualitative research and its place in psychological science*, *Psychological Methods*, Vol. 13.
- MASTEN A.S., WRIGHT M.O., 2010, *Resilience over the lifespan: Developmental perspectives on resistance, recovery, and transformation*, [in:] J.W. Reich, A.J. Zautra, J.S. Hall (eds.), *Handbook of adult resilience*, The Guilford Press, New York.
- MCADAMS D., 1988, *Power, Intimacy and the Life Story. Personal Inquiries into Identity*, Guilford Press, New York.
- MCADAMS D., 2001, *The Psychology of Life Stories*, *Review of General Psychology*, Vol. 5(2).
- MCADAMS D., COX K.S., 2010, *Self and identity across the life span*, [in:] M. Lamb, A. Freud (eds.), *The handbook of life-span development*, Vol. 2, John Wiley, New York, NY.
- MCADAMS D., MCLEAN K., 2013, *Narrative Identity*, *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 22(3).
- MCKEOUGH A.M., GENEREUX R., 2003, *Transformation in narrative thought during adolescence: The structure and content of story composition*, *Journal of Educational Psychology*, 95.
- MCLEAN K.C., BREEN A.V., 2009, *Process and content of narrative identity development in adolescence: Gender and well-being*, *Developmental Psychology*, Vol. 45.
- MCLEAN K.C., PRATT M.W., 2006, *Life's Little (and Big) Lessons: Identity Statuses and Meaning-Making in the Turning Point Narratives of Emerging Adults*, *Developmental Psychology*, Vol. 42(4).

- MORROW S.L., CASTAÑEDA-SOUND C.L., ABRAMS E.M., 2012, *Counseling psychology research methods: Qualitative approaches*, [in:] N.A. Fouad, J.A. Carter, L.M. Subich (eds.) *Handbook of counseling psychology*, Vol. 1. *Theories, research, and methods*, Washington, DC.
- NEWMAN M.L., PENNEBAKER J.W., BERRY D.S., RICHARDS J.M., 2003, *Lying words: predicting deception from linguistic styles*, *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 29.
- OLEŚ P., PUCHALSKA-WASYL M., 2011, *Dialog z samym sobą*, PWN, Warszawa.
- PENNEBAKER J.W., CHUNG C.K., 2007, *Expressive writing, emotional upheavals and health*, [in:] H. Friedman, R. Silver (eds.), *Handbook of Health Psychology*, Oxford University Press, New York.
- ROGERS A.G., CASEY M.E., EKERT J., HOLLAND J., NAKKULA V., SHEINBERG N., 1999, *An interpretative poetics of languages of the unsayable*, [in:] R. Josselson, A. Lieblich (eds.), *Making meaning of narratives: The narrative study of lives*, Sage, Thousand Oaks, CA.
- RUDE S.S., GORTNER E., PENNEBAKER J.W., 2004, *Language use of depressed and depression-vulnerable college students*, *Cognition and Emotion*, Vol. 18.
- RUSSEL J., LEMAY G., 2005, *Pojęcia dotyczące emocji*, [w:] M. Lewis, J. Haviland-Jones (eds.) *Psychologia emocji*, GWP, Gdańsk.
- SHAUGHNESSY J.J., ZECHMEISTER E.B., ZECHMEISTER J.S., 2002, *Metody badawcze w psychologii*, GWP, Gdańsk.
- STRAŚ-ROMANOWSKA M., 1992, *Los człowieka jako problem psychologiczny*, Wyd. UW, Wrocław.
- STRAŚ-ROMANOWSKA M., 2000, *O metodzie jakościowej w kontekście rozważań nad tożsamością psychologii*, [w:] M. Straś-Romanowska (red.), *Metody jakościowe w psychologii współczesnej*, Wyd. UW, Wrocław.
- STRAŚ-ROMANOWSKA M. (red.), 1995, *Na tropach psychologii jako nauki humanistycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- WÓJCIK A., DRYLL E., 2008, *Formalna analiza języka blogów – prezentacja metody*, [w:] B. Janusz, K. Gdowska, B. de Barbaro (red.), *Narracja. Teoria i praktyka*, Wyd. UJ, Kraków.
- TRZEBIŃSKI J., 2002, *Narracyjne konstruowanie rzeczywistości*, [w:] J. Trzebiński (red.), *Narracja jako sposób rozumienia świata*, GWP, Gdańsk.
- ŻURKO M., 1996, *O przydatności metody biograficznej w psychologii*, [w:] M. Straś-Romanowska (red.), *Na tropach psychologii jako nauki humanistycznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.

Character of psychological interpretation of a written text: review of research

This article reviews some selected psychological studies, the source of which are written texts, including personal documents. The test procedures and its results were described in two ways: the quantitative and the qualitative one. The results of the quantitative research were selected depending on their use for the text interpretation, with the focus on the narrator (the relationship between the form of expression and a mental state or permanent mental disposition). The research on fixing meanings of personal identity (narrative or dialogue), or the meaning of life, is set as the qualitative approach. The starting point is a classic biographical study of Ch. Buehler, then a psychological study based on diaries from the ghetto, then some selected results of over 20-years' study on the narrative identity of D. McAdams and finally the study using H. Hermans's *Dialogical Self Theory* in clinical psychology.

Keywords: *psychological interpretation of a text, quantitative approach, qualitative approach, meanings, meanings of life, personal identity, narrative research*